

Wrocław, 6 października 2024 r.

Dr hab. Adam Kwieciński, prof. UWr
Kierownik Katedry Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Leszczyńskiej
pt. „Skuteczność wykonywania kary pozbawienia wolności
w różnych typach zakładów karnych”,
Łódź 2024 r. (ss. 264)

I

W tworzeniu dzieł ważnych i wybitnych czas nie zawsze jest najlepszym sprzymierzeńcem badacza. Nierzadko musi on, nie bacząc na jego nieubłagane szybki upływ, z benedyktyńską cierpliwością pieczołowicie gromadzić materiał źródłowy, starannie cyzelować każde słowo, na bieżąco śledząc najmniejsze zmiany prawa, weryfikując jednocześnie swoje wcześniejsze założenia badawcze. Tylko takie podejście daje bowiem gwarancję rzetelności i profesjonalizmu niezbędnego w pracy naukowej. Szczęśliwie lektura dostarczonej mi do oceny rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Leszczyńskiej potwierdza, że Autorka zrozumiała tę prawidłowość.

Tematyka recenzowanej pracy dotyczy problematyki skuteczności wykonywania kary pozbawienia wolności. Mgr Aleksandra Leszczyńska poddaje analizie tytułową sankcję w kontekście skuteczności jej realizacji w zakładach karnych odmiennego typu. Pragnę jeszcze raz potwierdzić słuszność zakreślonego tematem rozprawy wybranego pola eksploracji naukowej. Trafność ustalenia tematyki rozprawy doktorskiej zazwyczaj rozpatrywana jest w trzech płaszczyznach: wagi i aktualności podjętego zadania oraz istnienia potrzeby pogłębionych badań w danym obszarze. Jestem przekonany, iż dokonany przez Doktorantkę wybór obiektu badań należy uznać za właściwy z perspektywy wszystkich trzech wspomnianych okoliczności.

Po pierwsze, wydaje się, iż o doniosłości wybranej na temat rozprawy problematyki nie trzeba przekonywać osób interesujących się penitencjarystyką. Wnioski sformułowane na bazie podjętych na potrzeby pracy analiz można wykorzystać do usprawnienia praktyki wykonywania kary pozbawienia wolności a także dokonać potrzebnych korekt w prawie. Propozycja Autorki aby zbadać najbardziej dolegliwą karę w katalogu określonym przez ustawodawcę w 1997 roku w art. 32 KK ma jednak istotne znaczenie nie tylko w kontekście penitencjarnym. Waga takich ustaleń winna znaleźć bezpośrednie przełożenie na realizowaną przez państwo politykę karną i kryminalną. Skoro przyjmuje się, iż najistotniejszą miarą skuteczności każdej sankcji karnej jest osiągnięcie wobec skazanego celu w zakresie jego niepowrotności do popełniania przestępstw to tym bardziej doniosłe będą wyniki badań w tym obszarze nad sankcją najsurowszą, której podlegają sprawcy najpoważniejszych przestępstw.

Po drugie, dyskurs o potrzebie i kierunkach ewentualnej reformy w organizacji jednostek penitencjarnych jest obecny wśród naukowców jak i praktyków od dekad. Po upadku komunizmu kryminolodzy i penitencjarzyści wskazują na konieczność dostosowania typologii polskich zakładów karnych do realnego zagrożenia bezpieczeństwa w tych placówkach i potrzeb readaptacyjnych osób tam przebywających. Mówiąc wprost: postulują znaczącą redukcję miejsc w zakładach dysponujących najsurowszym reżimem wykonywania kary pozbawienia wolności z jednoczesną rozbudową jednostek o mniejszym stopniu izolacji i zabezpieczenia. W takich okolicznościach zapotrzebowanie na wyniki badań tego rodzaju jest bezdyskusyjne. Zagadnienie przyjęte przez Doktorantkę za przedmiot analizy należy więc do najbardziej aktualnych i gorąco dyskutowanych w doktrynie.

Wreszcie po trzecie, w piśmiennictwie istnieje luka w zakresie pozycji odnoszących się do tematyki podejmowanej w rozprawie przez Panią mgr Aleksandrę Leszczyńską. To zapotrzebowanie jest wyraźne zarówno z perspektywy literatury opisującej proces klasyfikacji skazanych, indywidualizacji i typologii jednostek penitencjarnych, jak i analizujących kwestię efektywności tytułowej sankcji. Oczywiście w obu obszarach pojawiają się epizodycznie interesujące publikacje, niemniej jednak nie mają one charakteru monograficznego i nie spełniają wymogu kompleksowego ujęcia tego problemu. Dość dodać, iż większość pozycji monograficznych dotyczących klasyfikacji (*S. Lelental, Z. Ziemiński, P. Wierzbicki*) oraz badań nad efektywnością sankcji (*T. Szymanowski, J. Wąsik, J. Janiszewska-Talago*) powstała w latach 70-tych i 80-tych XX wieku. Ponadto do tej pory brak jest opracowania obejmującego całość tytułowej problematyki. Z tego powodu uważam, że wybór dokonany przez Doktorantkę jest bezspornie trafny.

II

Kolejną kwestią, która powinna stać się przedmiotem uwagi recenzenta jest systematyka pracy. W tym miejscu pragnę z satysfakcją odnotować, iż układ pracy jest odpowiedni w zestawieniu z zawartymi w poszczególnych jednostkach redakcyjnych tekstu treściami. Autorka przedmiotem rozważań w swojej rozprawie uczyniła kolejno: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności-w przeszłości* (Rozdział I), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności na tle międzynarodowym* (Rozdział II), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Kodeksie karnym wykonawczym z 1997 r.* (Rozdział III) *Typy zakładów karnych w polskim systemie penitencjarnym*, (Rozdział IV pracy doktorskiej), *Populację skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w różnych typach zakładów karnych i systemach wykonywania kary pozbawienia wolności w latach 2002-2022* (Rozdział V). Wreszcie wieńczący pracę Rozdział VI zatytułowany jest *Uwarunkowania powrotu do przestępstwa recydywistów penitencjarnych w świetle badań empirycznych*. Na konstrukcję pracy, poza sześcioma problemowymi rozdziałami, składa się: wykaz skrótów (nie ujęty w spisie treści), wprowadzenie, podsumowanie, bibliografia, spis tabel i załączniki.

Wszystko to sprawia, iż kompozycja pracy jest odpowiednia. Mimo, iż pracy „urosla” o jeden rozdział, podtrzymuję swoją wcześniejszą (pozytywną) opinię, że stosunkowo niewielka ilość rozdziałów sprawia, iż układ pracy jest prosty i przejrzysty. Zaproponowana w rozprawie kolejność prezentacji treści jest logiczna, gdyż opiera się na stopniowym zapoznaniu czytelnika z tematyką rozprawy. Uważam, iż jednostki redakcyjne pracy są logicznie ze sobą zestawione, zapewniają czytelnikowi płynne i stosunkowo łatwe zaznajomienie się z tematyką rozprawy zachowując przy tym właściwy tok wyводу. Taki układ jest niewątpliwie „przyjazny” dla czytelnika.

Z satysfakcją pragnę odnotować, iż odpowiednio wzrósł także wolumen źródeł wykorzystanych w pracy. Rozważania zaprezentowane w rozprawie mgr Aleksandry Leszczyńskiej opierają się na literaturze obejmującej 379 pozycje piśmiennicze, 28 aktów prawa krajowego, 10 dokumentach międzynarodowych, 72 pozycjach orzecznictwa oraz innych źródłach, głównie bazujących na zasobach internetowych (98).

Po uzupełnieniu praca wraz z bibliografią i załącznikami liczy już 264 strony. Zważywszy na rozległość podejmowanej na jej kartach tematyki taka objętość wydaje się wystarczająca. W zasadzie wszystkie najważniejsze wątki, wskazane jako takie przez Autorkę,

zostały odpowiednio omówione. Oczywiście w miarę zagłębiania się w tytułową problematykę rośnie apatyt każdego badacza do szerszej analizy wybranych kwestii. Niemniej jednak wierzę, iż praca mgr Aleksandry Leszczyńskiej wnosi wiele do zbadania tak trudnej i złożonej materii jaką jest prawo karne wykonawcze.

Podtrzymuję również swoją wcześniejszą opinię, iż tekst recenzowanej rozprawy doktorskiej jest starannie zredagowany. Uwaga powyższa dotyczy zarówno tekstu zasadniczego, przypisów dolnych a także tabel i wykresów w niej zawartych. Należy odnotować, iż Autorka używa poprawnego języka prawniczego. Pani Aleksandra Leszczyńska w swojej pracy unika zarówno uproszczeń jak i przesadnych ozdobników. W ocenianej rozprawie można odnaleźć nieliczne błędy i niezręczności stylistyczne, które zdarzają się w większości prac naukowych tego rodzaju. Drobne zastrzeżenia dotyczą paginacji tekstu właściwego pracy. W zestawieniu ze spisem treści strony „roz mijają” się zazwyczaj o jedną. Niemniej jednak strona formalna wyróżnia recenzowaną pracę na tle innych prac tego rodzaju.

III

Warstwa merytoryczna rozprawy doktorskiej stanowi zawsze centrum zainteresowania recenzentów. To w jej ramach oceniany jest wybór problemów badawczych, sposób i głębia ich analizy, rzetelność i staranność w selekcji materiałów źródłowych, wreszcie umiejętność i znajomość danej dyscypliny naukowej oraz trafność stawianych wniosków. Dla lepszego zobrazowania wyników tej analizy przedstawiona ona będzie w odniesieniu do poszczególnych jednostek redakcyjnych pracy (tj. rozdziałów). Jednak już teraz chciałbym odnotować, iż dodatkowa praca i czas poświęcony przez Doktorantkę na jej rozszerzenie przyniosły pożądane efekty.

W pierwszej kolejności (*Rozdział I*), słusznie moim zdaniem, zdecydowano się na ukazanie rysu historycznego wykonywania kary pozbawienia wolności. Takie otwarcie jest istotne, zwłaszcza dla osób niezaznajomionych z problematyką penitencjarną. Pozwala ono bowiem na stopniowe ukazanie ewolucyjnych zmian, które dokonywały się w płaszczyźnie wykonywania tej sankcji. To bardzo interesująca poznawczo część pracy Pani mgr Aleksandry Leszczyńskiej napisana w sposób poprawny z użyciem interesującej literatury. Zresztą sam pomysł aby odniesienia historyczne zestawzić z celami kary był bardzo dobry. Taki zabieg pozwala bowiem zobrazować rzeczywiste zmiany w podejściu do karania przestępców. Być może zabrakło nieco szerszego odniesienia nie tyle do celów kary pozbawienia wolności, ale przede wszystkim do celów jej wykonywania (art. 67 KKW). Wydaje się, iż byłoby to istotne

z punktu widzenia tematyki rozprawy, zwłaszcza, iż zagadnienie to jest na tyle ważne, że odrębne publikacje poświęcili mu najwybitniejsi przedstawiciele doktryny. Mam świadomość tego, że dywagacje na temat celów wykonania tej sankcji izolacyjnej zamieszczono w rozdziale 3.2., niemniej jednak nawet skrótowe przytoczenie tych kwestii w tym miejscu byłoby pożądane dla kompleksowości ujęcia problemu. Podobnie pewien niedosyt u wnikliwego badacza może nadal budzić niedostateczne ukazanie ewolucji kary pozbawienia wolności poprzez pryzmat odmiennych form wykonywania tej sankcji i stopniowania dolegliwości pobytu skazanego w jednostce penitencjarnej (co stanowiłoby odpowiednik tytułowej typologii zakładów) na przestrzeni dziejów. Proponuję ewentualną wersję książkową rozprawy uzupełnić o wyżej wymienione wskazówki.

Kolejny rozdział zadedykowano międzynarodowym standardom wykonywania kary pozbawienia wolności (*Rozdział II*). Zmiany, jakie poczynione zostały przez Doktorantkę przyjąć należy z dużą satysfakcją. W ramach tej części pracy nastąpiło bowiem istotne rozszerzenie prezentowanych tam treści. Już wcześniej Autorka zdecydowała o docenieniu wagi jaką winny mieć opisywane standardy w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności i wydzieliła je w osobny rozdział pracy. Dodatkowo, zgodnie z sugestiami przeniosła go w inne miejsce rozprawy i obecnie znajduje się zaraz po rozdziale historycznoprawnym. Dzięki temu praca zachowuje logikę wyводу i spełnia kryterium stopniowego zaznajamiania czytelnika z treściami najistotniejszymi. Najważniejsze jednak jest to, iż objętość tej części zwiększyła się kilkukrotnie. Całość wyводу w zakresie standardów wypracowanych przez społeczność międzynarodową jest starannie dopracowana, sam opis jest wartki i interesujący. Bez zarzutu jest także użyta literatura. Co więcej, pojawiły się wyselekcjonowane judykaty Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Z całą pewnością orzeczenia te wzbogacają ten fragment pracy nadając mu wymiaru praktycznego.

Rozdział III to z kolei wprowadzenie w problematykę stadium realizacji kary pozbawienia wolności. Bardzo dobrze odbieram nadaną przez Autorkę poszczególnym częściom pracy kolejność. Praca dzięki temu jest zrozumiała i czytelna nawet dla laika, który na co dzień nie interesuje się prawem karnym wykonawczym. Także ta część rozprawy Pani Aleksandry Leszczyńskiej znacząco zwiększyła swoją objętość a ponadto pojawiły się w niej nowe podrozdziały (*1. Zasady i funkcje kary 2. Cele wykonywania kary pozbawienia wolności 3. Unormowania prawne celów kary oraz celów wykonywania kary pozbawienia wolności 4. Problemy związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności 5. Wychowawczy cel kary 6. Indywidualizacja instytucjonalna wykonywania kary pozbawienia wolności*). To odważne i dobre posunięcie, które wypełniło lukę zauważalną w poprzedniej wersji pracy. Docenić należy

również fakt, iż Autorka wykorzystała zaproponowane wcześniej pozycje piśmiennicze. Nie poprzestała tylko na spełnieniu tych minimalnych wymogów, ale dodała do bibliografii tego rozdziału także inne pozycje literatury. Moje szczególne zaciekawienie wzbudził rozdział 3.3. w kontekście rozważań odnośnie umiejscowienia resocjalizacji wśród celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Widać, iż Autorka doskonale rozumie zmiany, które zaszły w tej przestrzeni po 1997 roku. Podobną znajomością zagadnień nieoczywistych wykazała się w rozdziale 3.4, gdzie usiłuje zmierzyć się z problemami, jakie pojawiają się w trakcie pobytu skazanego w zakładzie karnym. Wydaje się jednak, iż takim elementem wiążącym nieniniejszy rozdział jest część poświęcona indywidualizacji instytucjonalnej wykonywania kary pozbawienia wolności. W jej ramach omówione zostały najważniejsze instytucje realizujące w praktyce tą zasadę tj. rodzaje, typy zakładów karnych, systemy wykonywania kary pozbawienia wolności, klasyfikacja penitencjarna i jej przesłanki. Zarzut nazbyt syntetycznej prezentacji tych zagadnień w części złagodzony jest tym, iż w kolejnym rozdziale pracy kwestie te częściowo zyskują rozwinięcie (dotyczy to typów zakładów karnych i systemów wykonywania kary pozbawienia wolności).

Rozdział IV dedykowano zagadnieniu typologii jednostek penitencjarnych. Z punktu widzenia tematu rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Leszczyńskiej, ta część pracy, obok rozdziału VI, winna uchodzić za kluczową do analizy przedmiotowego zjawiska. I rzeczywiście treść, jaką obecnie nadała tej części Autorka zasługuje na uwagę. Przedstawione do recenzji rozdziały 4.1-4.3 stanowią kompleksowe i pełne omówienie zagadnienia normatywnej regulacji przesłanek skierowania i warunków pobytu skazanych w trzech, odmiennych typach zakładów karnych. Pani mgr Aleksandra Leszczyńska, przy pomocy zróżnicowanej, bogatej i aktualnej literatury, ale także orzecznictwa, netografii i szeregu innych źródeł dokonuje skrupulatnej analizy tej kwestii. Nie stroni przy tym od tematów trudnych lub kontrowersyjnych. Do takich z całą pewnością należy zaliczyć podnoszony przez wielu autorów problem klasyfikacyjnego wydzielenia oddziałów dla skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego (tzw. skazani niebezpieczni). Do takich tematów należy również określenie potencjału readaptacyjnego zakładów otwartych wraz ze wskazaniem potrzeby ich znaczącej rozbudowy oraz stworzeniem czytelnej procedury zwolnieniowej z takich jednostek. Te kwestie są omówione naprawdę solidnie, ale zachęcam Autorkę do odważniejszego zajmowania własnego, oryginalnego stanowiska. W obliczu tak dobrze zrealizowanego zadania odnośnie analizy poszczególnych typów zakładów karnych, nieco nieprzystający jest fragment pracy poświęcony systemom wykonywania kary pozbawienia wolności (rozdział 4.4). Jest na tyle krótki, że nie można go potraktować nawet w

kategoriach syntetycznego przybliżenia tych systemów a najważniejszy wniosek z niego płynący (jeśli zakładamy najbardziej skuteczne wykonywanie kary to skazani powinni odbywać ją w systemie terapeutycznym i programowanego oddziaływania- s. 117) mógłby znaleźć się z powodzeniem np. w rozdziale 3.6 (co byłoby zresztą bardziej spójne choćby z uwagi na intytulację Rozdziału IV). Nie ma to jednak żadnego wpływu na wysoką i oczywiście pozytywną ocenę całego Rozdziału IV rozprawy doktorskiej.

W przedostatniej części pracy (Rozdział V) Autorka zdecydowała się na dokonanie analizy danych statystycznych. Okres, który został zbadany tą metodą obejmował lata 2002-2022. Czas ten wydaje się wystarczającym horyzontem czasowym do wyciągnięcia wniosków co do kierunku i dynamiki zmian w populacji skazanych w obrębie tytułowej problematyki. Autorka przedmiotem analizy uczyniła: populację (wszystkich) skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w różnych typach zakładów karnych i systemach wykonywania kary pozbawienia wolności, następnie zbadała osobno kategorię skazanych młodocianych, recydywistów penitencjarnych i pierwszy raz odbywających karę w oparciu o te same kryteria. Na końcu (rozdział 5.6) opisano zmiany w strukturze osób powracających do przestępstwa po odbyciu kary pozbawienia wolności w latach 2002-2022. To bardzo dobre podsumowanie nie tylko całego rozdziału V rozprawy doktorskiej, ale także to swoisty obraz dla wcześniejszych rozważań teoretycznoprawnych. Dane zawarte w tabelach 23 i 24 są rzeczywiście niepokojące. Tym bardziej cieszy fakt, iż mgr Aleksandra Leszczyńska podejmuje próbę nie tylko diagnozy tej sytuacji (trafnie wskazując zwiększenie represyjności prawa jako jeden z czynników wzmacniających tą niekorzystną tendencję), ale także usiłuje zaproponować pewne rozwiązania mające odwrócić ten trend (s. 158 pracy). Upatruje m.in. we wzmocnieniu mechanizmów indywidualizacyjnych remedium na zażegnanie tych problemów. Zgadzam się, iż z pewnością byłoby to krok w pożądanym kierunku, niemniej jednak problem ten wydaje się być dużo bardziej złożony i wymagający pilnych, systemowych zmian zarówno w prawie jak i praktyce penitencjarnej.

Rozprawę mgr Aleksandry Leszczyńskiej wieńczy rozdział zatytułowany *Uwarunkowania powrotu do przestępstwa recydywistów penitencjarnych w świetle badań empirycznych*. Bardzo doceniam wzbogacenie pracy o tego rodzaju część. Z pewnością stanowi to istotny i oryginalny wkład Autorki w dyskurs odnośnie usprawnienia polskiego systemu penitencjarnego i uczynienia go bardziej efektywnym. Podjęcie się badań empirycznych, niezależnie od ich skali, zawsze stanowi bowiem istotne wyzwanie dla badacza, które dodatkowo wiąże się z poświęcaniem czasu, problemami logistyki, podjęciem żmudnych, czasochłonnych obliczeń, uzyskaniem odpowiednich zgód i przełamaniem nieufności

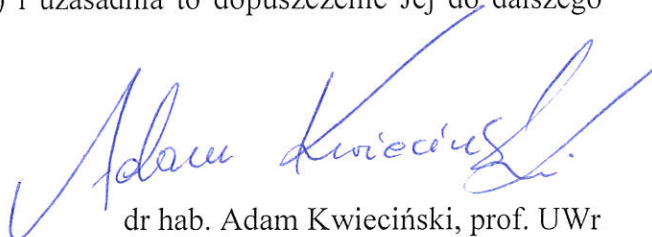
respondentów. Z tymi problemami Pani Aleksandra Leszczyńska poradziła sobie znakomicie. Swoje badania zrealizowała w Zakładzie karnym w Łowiczu i oparła je na stosunkowo dużej grupie respondentów (348 osób). Byli to recydywiści penitencjarni. Przygotowała odpowiednie instrumenty badawcze i prawidłowo sformułowała problemy, którymi chciała się zająć w badaniach. W podsumowaniach zawarła wnioski z badań, które, podobnie jak wcześniejsze ustalenia (rozdział V), nie napawają one optymizmem. Tytułem drobnej uwagi pragnę przestrzec przed rozciąganiem tych uwag na całość populacji recydywistów penitencjarnych osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych. Uważam jednak, iż informacje oraz doświadczenie uzyskane w trakcie badań stanowią dla Pani Doktorantki doskonały asumpt do podjęcia szerszych reprezentatywnych badań w tej przestrzeni, do czego ją gorąco zachęcam.

Część merytoryczną pracy zamyka *Podsumowanie i wnioski końcowe*. Doceniam rozległość i wnikliwość tego fragmentu rozprawy doktorskiej. Jestem przekonany, iż wnioski i postulaty tam sformułowane będą szeroko dyskutowane w doktrynie.

IV

W związku z powyższym uważam, że praca „*Skuteczność wykonywania kary pozbawienia wolności w różnych typach zakładów karnych*” stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Pani mgr Aleksandra Leszczyńska wykazała w niej opanowanie wiedzy teoretycznej z zakresu nauk penalnych oraz udowodniła, że posiada umiejętności do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Na tej podstawie stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Aleksandry Leszczyńskiej odpowiada kryteriom określonym w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.) i uzasadnia to dopuszczenie Jej do dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

dr hab. Adam Kwieciński, prof. UWr